

Islamski nazivi i imena u *Religijskome pravopisu*¹

Dosad je nazivima i imenima u sklopu projekta *Religijski pravopis* bilo posvećeno nekoliko radova, od kojih su neki objavljeni i u prethodnim brojevima *Hrvatskoga jezika* (npr. Barbarić, Vuk-Tadija; Lewis, Kristian. 2024. Od Andrijina križa do andrijina križa: religijska imena i nazivi. *Hrvatski jezik* 11/2. 1–7; Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2024. Religijsko nazivlje i imena. *Anatomija rječnika. Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. Ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik. Zagreb. 328–337; Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2018. Homofonija u religijskim nazivima i imenima. *Hrvatski jezik* 5/2. 1–8; Sučević Mederal, Kresimir. 2018. Pravopisna promišljanja o islamskim, judaističkim i dharmičkim vjerskim nazivima i imenima. *Hrvatski jezik* 5/1. 1–7). Premda se u svakome od navedenih radova spominju i pojedina imena i nazivi koji se upotrebljavaju u islamu, u ovome ćemo radu na jednome mjestu pokušati prikazati pitanja koja se pojavljuju pri njihovom pisanju i ponuditi pravopisna rješenja. Temeljni korpus za ovaj rad nastao je tijekom pandemije bolesti COVID-19, odnosno u školskoj godini 2020./2021. i 2021./2022., kad se nastava iz svih školskih predmeta, pa tako i Islamskoga vjeronauka, održavala na daljinu, a učenici su je pohađali gledajući snimljene videolekcije. Te su se videolekcije lektorirale u Institutu za hrvatski jezik, pri čemu su uočeni pravopisni problemi poput kolebanja u uporabi velikoga i maloga početnog slova, pisanja udvojenih suglasnika i izostavnika, pisanja kratica, sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja te sklonidbe dvorječnih naziva i sklonidbe osobnih imena. Dalje u tekstu opširnije ćemo razmotriti upravo navedene dvojbe i dvostrukosti.

Uporaba velikoga i maloga početnog slova

U pojedinim se pravopisnim primjerima razlika u značenju riječi odražava u uporabi velikoga i maloga početnog slova. Primjerice, riječ *bajram* napisana malim početnim slovom ima značenje 'blagdan, slavlje', a riječ *Bajram* zapisana velikim početnim slovom odnosi se na jedan od dvaju islamskih blagdana – *Ramazanski bajram* i *Kurban-bajram* (odnosno *Hadžijski bajram* ili *Hadži-bajram*). Međutim, u dvorječnim se nazivima konkretnih blagdana riječ *bajram* ne piše velikim početnim slovom. Stoga umjesto *Ramazanski Bajram* i *Kurban-Bajram* (odnosno *Hadžijski Bajram* ili *Hadži-Bajram*)

¹ Ovaj rad napisan je u sklopu projekta *Religijski pravopis*, koji se provodi u okviru osnovne djelatnosti Instituta za hrvatski jezik, te projekta *Repozitorij nacionalnomanjinskih jezika u Hrvatskoj* (RENA), koji financira Europska unija – NextGenerationEU. Za iznesene stavove i mišljenja odgovoran je samo autor te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

treba pisati *Ramazanski bajram* i *Kurban-bajram* (odnosno *Hadžijski bajram* ili *Hadži-bajram*). Malim se početnim slovom piše i naziv pripadnika ili sljedbenika islamske vjere, pa je pravilno pisati *musliman* i *muslimanka*, a nije pravilno *Musliman* i *Muslimanka*. Zapisi *Musliman* i *Muslimanka* upotrebljavali su se kao naziv za pripadnike bošnjačke etničke skupine u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, a danas se umjesto njih upotrebljavaju nazivi *Bošnjak* i *Bošnjakinja*. Kad je o nazivu muslimanske vjere riječ, također su uočeni dvojni zapisi, odnosno *islam* i *Islam*. Taj je naziv pravilno pisati malim početnim slovom – *islam*, a ne *Islam*.

U vezi s pitanjem uporabe velikoga i maloga početnog slova nailazi se i na kolebanje pri pisanju naziva za zagrobni svijet (*ahiret/Ahiret*), odnosno za raj (*dženet/Dženet*) i pakao (*džehenem/Džehenem*). Usto, zabilježeni su i primjeri *ramazan/Ramazan* (deveti mjesec islamskoga kalendara, mjesec velikoga posta), *šerijat/Šerijat* (temeljni islamski vjerski zakon) i *hidžra/Hidžra* (preseljenje poslanika Muhameda iz Meke u Medinu, početak islamskoga računanja vremena). Sve je navedene nazive u hrvatskome jeziku pravilno pisati malim početnim slovom: *ahiret*, *dženet*, *džehenem*, *ramazan*, *šerijat* i *hidžra*. Dvorječna sveza *sudnji/Sudnji dan* različito se piše u katoličkim i islamskim vjerskim tekstovima. U katoličkim se vjerskim tekstovima redovito piše malim početnim slovom (*sudnji dan*), a u islamskim velikim (*Sudnji dan*). Budući da je takva raspodjela uporabe velikoga i maloga početnog slova u navedenoj dvorječnoj svezi jasno razgraničena s obzirom na uporabni kontekst, u *Religijskome pravopisu* naznačit će se da pravilan zapis ovisi o vjerskome tekstu u kojemu se pojavljuje: *sudnji dan* (kat.), *Sudnji dan* (isl.).

Riječ *Poslanik* pisana velikim početnim slovom u islamu ima osobito značenje i njezinom se uporabom izražava posebno poštovanje, a upotrebljava se kao perifrazno ime Božjega vjerovjesnika Muhameda. Ako je pisana malim početnim slovom, značenja su te riječi sljedeća: *poslanik* ‘osoba koja zastupa koga u parlamentu’ i ‘osoba koja zastupa svoju zemlju u stranoj državi’. Kad se riječi *poslanik* i *vjerovjesnik* nađu uz osobno ime Muhamed, pišu se malim početnim slovom: *poslanik Muhamed*, *vjerovjesnik Muhamed*.

Pisanje udvojenih suglasnika i izostavnika

U islamskim vjerskim tekstovima u pojedinim se riječima uobičajilo pisanje udvojenih suglasnika kako bi se naznačilo da je riječ o produljenome izgovoru. To je ponajprije značajka arapskoga jezika, koja se često čuvala i u turskome. U suvremenome bosanskom jeziku zapisi s udvojenim suglasnicima pravopisno su pravilni. Tako je, primjerice, uobičajen zapis Božjega imena *Allah* (vokativ: *Allahu!*), a ime poslanika *Muhammeda* redovito se bilježi s dva *m*. Poslanikovo ime zapisuje se tako jer se zbog osobitoga poštovanja i iznimne važnosti koje ima za muslimane mora razlikovati od svjetovnoga osobnog imena Muhamed. Važno sveto mjesto islamskoga svijeta jest grad *Meka*, koji se u islamskim vjerskim tekstovima pojavljuje i u liku *Mekka*. Osim iménā, ravnopravno su zastupljeni i vjerski nazivi pisani s udvojenim suglasnicima i bez njih poput *dženet* i *džennet*, *džehenem* i *džehennem*, *mualim* i *muallim* (vjeroučitelj), *mualima* i *muallima* (vjeroučiteljica). S obzirom na dvostrukosti u njihovu pisanju, u *Religijskome pravopisu*

preporučujemo da se u tekstovima pisanim hrvatskim jezikom upotrebljavaju likovi bez udvojenih suglasnika, dakle, *Alah*, *Muhamed*, *Meka*, *dženet*, *džehenem*, *mualim*, *mualima* jer se dugi suglasnici u posuđenicama u hrvatskome jeziku redovito pokraćuju. U islamskim vjerskim tekstovima, međutim, ti su zapisi izrazito dobro potvrđeni, pa se bez iznimke piše *Allah* i *Muhammed*, a dvostruke zapise nalazimo u primjerima *Mekka* i *Meka*, *dženet* i *džennet*, *džehenem* i *džehennem*, *mualim* i *muallim*, *mualima* i *muallima*. U rječniku *Religijskoga pravopisa* stoga će uz likove s udvojenim suglasnicima stajati oznaka (isl.).

Islamska sveta knjiga, odnosno Božja riječ objavljena poslaniku Muhamedu, naziva se *Kuran* ili *Kur'an*. Uporaba izostavnika u zapisu upućuje na stanku u izgovoru, što ponovno odražava jedno od pravila o ispuštanju glasova u arapskome jeziku. U hrvatskome jeziku pravopisnu prednost dajemo zapisu *Kuran*, a u islamskim vjerskim tekstovima uobičajen je zapis *Kur'an*. Stoga ćemo u *Religijskome pravopisu* u rječničkome dijelu uspostaviti dvije natuknice: *Kuran* i *Kur'an* (isl.).

Pisanje kratica

Kratice nastaju kraćenjem jedne ili više riječi, pišu se malim početnim slovom i ne sklanjaju se, a u pravilu završavaju točkom. Ako kratice sadržavaju više riječi, svaka se od pokraćenih riječi označuje točkom, a među njih upisuje se bjelina. U islamskim vjerskim tekstovima pojavljuje se nekoliko veoma čestih kratica koje se pišu nakon imena na koje se odnose i od njega se odvajaju zarezmom. Uz Božje se ime uvijek piše kratica *dž. š.*, odnosno *Alah*, *dž. š.* (*dželešanuhu/džellešanuhu* = Slavan i Uzvišen). Također, nakon spominjanja Kurana dolazi kratica *a. š.* (*azimušan* = veličanstveni): *Kuran*, *a. š.*

Pri spominjanju poslanika Muhameda ili kojega od poslanika upotrebljava se ustaljeni izraz koji se bilježi kraticom *a. s.* (*alejbi selam* = neka je Božji mir s njim): *Muhamed*, *a. s.*; *Adem*, *a. s.* (Adam); *Davud*, *a. s.* (David); *Ibrahim*, *a. s.* (Abraham); *Idris*, *a. s.* (Henok); *Isa*, *a. s.* (Isus); *Ismail*, *a. s.* (Jišmael); *Musa*, *a. s.* (Mojsije); *Nuh*, *a. s.* (Noa).

Kratice *a. v. s.* (*sallallahu alejbi ve selam* = neka je Alahova milost i mir na njega) također se, premda nešto rjeđe, upotrebljava nakon spominjanja imena poslanika Muhameda, a može se upotrijebiti i nakon imena kojega od drugih poslanika.

Kratice *r. a.* (*radi'Allahu anhu/anha* = neka je Alah njime/njome zadovoljan) upotrebljava se za bliske rođake i prijatelje poslanika Muhameda ili poslanika te za njihove supruge i majke: *Abu Bakr*, *r. a.*; *Osman*, *r. a.*; *Ajša*, *r. a.*; *Hatidža*, *r. a.*

Uz spomenute kratice među češćima su i sljedeće kratice koje se upotrebljavaju za obraćanje s poštovanjem: *ef.* (efendija, gospodin), *h.* (hadžija, onaj koji je obavio hadž), *hfz.* (hafiz, onaj koji zna *Kuran* napamet).

Sastavljeno i nesastavljeno pisanje

Kad je o sastavljenome i nesastavljenome pisanju riječ, temeljno je pravilo u načelu vrlo jednostavno: ako su u svezi dvije imenice koje označuju jedan pojam, imaju dva naglaska i obje se sklanjaju, pišu se s bjelinom između njih. Prema tome pravilu pojedini

nazivi islamskih molitava (*namaza*) zapisuju se ovako: *akšamski namaz*, *bajramski namaz*, *dženaza namaz*, *džuma namaz*, *ikindija namaz*, *jacija namaz* / *jacijski namaz*, *podnevni namaz* i *sababski namaz*. S druge strane, ako je riječ o dvjema sastavnicama od kojih se prva ne sklanja, označuju jedan pojam, a svaka ima svoj naglasak, one se pišu sa spojnicom. Prema tome pravilu zapisuju se sljedeći nazivi islamskih molitava (*namaza*): *akšam-namaz*, *bajram-namaz*, *dženaza-namaz*, *džuma-namaz*, *farz-namaz*, *ikindija-namaz*, *jacija-namaz*, *kaza-namaz*, *nafila-namaz*, *podne-namaz*, *sabah-namaz* i *teraviih-namaz*.

Iz navedenih je primjera vidljivo da se nazivi pojedinih molitava mogu pisati na dva načina – i s bjelinom i sa spojnicom: *akšamski namaz* / *akšam-namaz*, *bajramski namaz* / *bajram-namaz*, *dženaza namaz* / *dženaza-namaz*, *džuma namaz* / *džuma-namaz*, *ikindija namaz* / *ikindija-namaz*, *jacija-namaz* / *jacija namaz* / *jacijski namaz*, *podnevni namaz* / *podne-namaz* i *sababski namaz* / *sabah-namaz*. Međutim, nazivi *farz-namaz*, *kaza-namaz*, *nafila-namaz* i *teraviih-namaz* potvrđeni su samo u zapisu sa spojnicom. Stoga će se u rječniku *Religijskoga pravopisa* donijeti dvostrukosti u zapisima tih naziva uz naznaku da se u ovisnosti o zapisu provodi ili ne provodi sklonidba prve sastavnice dvorječne sveze.

Sklonidba dvorječnih naziva

Sklonidbu dvorječnih naziva koje smo naveli u prethodnoj cjelini radi zornosti prikazujemo u sljedećoj tablici:

dvorječni nazivi koji se zapisuju na dva načina	dvorječni nazivi u kojih se obje sastavnice sklanjaju	dvorječni nazivi u kojih se prva sastavnica ne sklanja
<i>akšamski namaz</i> / <i>akšam-namaz</i>	N <i>akšamski namaz</i> , G <i>akšamskoga namaza</i> , D <i>akšamskomu namazu</i> ...	N <i>akšam-namaz</i> , G <i>akšam-namaza</i> , D <i>akšam-namazu</i> ...
<i>bajramski namaz</i> / <i>bajram-namaz</i>	N <i>bajramski namaz</i> , G <i>bajramskoga namaza</i> , D <i>bajramskomu namazu</i> ...	N <i>bajram-namaz</i> , G <i>bajram-namaza</i> , D <i>bajram-namazu</i> ...
<i>dženaza namaz</i> / <i>dženaza-namaz</i>	N <i>dženaza namaz</i> , G <i>dženaze namaza</i> , D <i>dženazi namazu</i> ...	N <i>dženaza-namaz</i> , G <i>dženaza-namaza</i> , D <i>dženaza-namazu</i> ...
<i>džuma namaz</i> / <i>džuma-namaz</i>	N <i>džuma namaz</i> , G <i>džume namaza</i> , D <i>džumi namazu</i> ...	N <i>džuma-namaz</i> , G <i>džuma-namaza</i> , D <i>džuma-namazu</i> ...
<i>ikindija namaz</i> / <i>ikindija-namaz</i>	N <i>ikindija namaz</i> , G <i>ikindije namaza</i> , D <i>ikindiji namazu</i> ...	N <i>ikindija-namaz</i> , G <i>ikindija-namaza</i> , D <i>ikindija-namazu</i> ...

<i>jacija namaz / jacijski namaz / jacija-namaz</i>	N <i>jacija namaz</i> , G <i>jacije namaza</i> , D <i>jaciji namazu...</i> / N <i>jacijski namaz</i> , G <i>jacijskoga namaza</i> , D <i>jacijskomu namazu...</i>	N <i>jacija-namaz</i> , G <i>jacija-namaza</i> , D <i>jacija-namazu...</i>
<i>podnevni namaz / podne-namaz</i>	N <i>podnevni namaz</i> , G <i>podnevnoga namaza</i> , D <i>podnevnomu namazu...</i>	N <i>podne-namaz</i> , G <i>podne-namaza</i> , D <i>podne-namazu...</i>
<i>sabahski namaz / sabah-namaz</i>	N <i>sabahski namaz</i> , G <i>sabahskoga namaza</i> , D <i>sabahskomu namazu...</i>	N <i>sabah-namaz</i> , G <i>sabah-namaza</i> , D <i>sabah-namazu...</i>
		N <i>farz-namaz</i> , G <i>farz-namaza</i> , D <i>farz-namazu...</i>
		N <i>kaza-namaz</i> , G <i>kaza-namaza</i> , D <i>kaza-namazu...</i>
		N <i>nafila-namaz</i> , G <i>nafila-namaza</i> , D <i>nafila-namazu...</i>
		N <i>teravih-namaz</i> , G <i>teravih-namaza</i> , D <i>teravih-namazu...</i>

Dakle, dvorječni nazivi koji kao sastavnice imaju dvije imenice ili pridjev i imenicu sklanjaju se prema ustaljenim sklonidbenim obrascima, a u dvorječnih naziva zapisanih sa spojnicom prva se sastavnica ne sklanja. To je načelo u cijelosti u skladu s pravilima hrvatskoga pravopisa i u tom će se obliku i navesti u rječničkomu dijelu *Religijskoga pravopisa*.

Skлонidba osobnih imena

Kao u svakoj religiji i u islamu je posebna pozornost posvećena svetim imenima. Tako smo već spomenuli da se Božje ime uvijek piše *Allah*, dž. š., a ime poslanika Muhameda – *Muhammed*, a. s. Ovdje ćemo nekoliko riječi posvetiti imenima *Isa* i *Musa*. Naime, tim se imenima nazivaju dva islamska poslanika koje kršćani poznaju pod imenima *Isus* i *Mojsije*. Budući da u islamu ta dva imena pripadaju korpusu imena prema kojima se muslimani odnose s posebnim poštovanjem, njihova se sklonidba razlikuje od sklonidbe tih imena nadjevenih običnim nositeljima. Stoga se imena *Isa* i *Musa* u islamskome vjerskom kontekstu sklanjaju ovako:

N Isa	N Musa
G Isaa	G Musaa
D Isau	D Musau
A Isaa	A Musaa
V Isa	V Musa
L Isau	L Musau
I Isaom	I Musaom

Kad se imena *Isa* i *Musa* upotrebljavaju za nositelje izvan religijskoga konteksta, njihova je sklonidba sljedeća:

N Isa	N Musa
G Ise	G Muse
D Isi	D Musi
A Isu	A Musu
V Isa	V Musa
L Isi	L Musi
I Isom	I Musom

I pri tvorbi posvojnih pridjeva od imena *Isa* i *Musa* postoje određene osobitosti u ovisnosti o uporabnome kontekstu. U islamskome vjerskom kontekstu upotrebljavaju se posvojni pridjevi *Isaov* i *Musaov*, a izvan toga konteksta, kad je riječ o svjetovnim osobnim imenima, upotrebljavaju se oblici *Isin* i *Musin*. Sklonidba posvojnih pridjeva *Isaov* i *Musaov* donosi se u tablici:

N Isaov	N Musaov
G Isaova	G Musaova
D Isaovu	D Musaovu
A Isaov (neživo) / Isaova (živo)	A Musaov (neživo) / Musaova (živo)
V Isaov	V Musaov
L Isaovu	L Musaovu
I Isaovim	I Musaovim

mrežna stranica projekta *Religijski pravopis*

Zaključak

Tijekom rada na rječniku *Religijskoga pravopisa* postalo je jasno da će se pojedina pravopisna pitanja povezana s temama poput uporabe velikoga i maloga početnog slova, pisanja udvojenih suglasnika i izostavnika, pisanja kratica, sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja te sklonidbe dvorječnih naziva i sklonidbe osobnih imena u islamskome vjerskom kontekstu morati rješavati uvođenjem dvostrukosti. Ta se hipoteza dodatno potvrdila kad smo tijekom dviju školskih godina (2020./2021. i 2021./2022.) na lektorsko čitanje dobili veće količine tekstova namijenjenih poučavanju predmeta Islamski vjeronauk u hrvatskim osnovnim i srednjim školama. Na temelju tih tekstova nastao je reprezentativan korpus islamskih naziva, koji je obuhvatio i nešto imena, s pomoću kojega smo mogli provesti pravopisnu analizu i djelomično predstaviti rezultate te analize u ovome radu. Dvostrukosti u zapisima islamskih naziva koje ćemo uvesti u rječnik nipošto ne treba shvaćati kao nedosljednost: dapače, s obzirom na potvrđenost u uporabi bilo bi upravo znanstveno dvojbeno prosuditi tako da se prednost da samo jednomu liku. Naposljetku, sve navedene dvostrukosti dopuštene su u općemu pravopisu, pa nema nikakvoga razloga da se prema njima postupi drukčije u specijaliziranome funkcionalnom pravopisu poput religijskoga. Istodobno valja napomenuti kako je važno upoznati širu društvenu zajednicu s osobitostima u uporabi naziva i osobnih imena u islamskome vjerskom kontekstu jer je i to jedan od načina osvješćivanja višekulturnosti i jačanja vidljivosti nacionalnih i vjerskih manjina u Hrvatskoj.